

cialno vmešča žensko v krog pomena ključnega pojma te filozofije, pojma subjekta. Tako med drugim v Fichtejevi filozofiji zasledimo odmev na romantičnega duha časa v njegovem poudarjanju vloge ljubezni pri nastanku in obstanku zakonske zveze, kar je razvidno nasprotovanje aristokratskemu principu poroke predvsem v okviru in interesu fevdalne posesti. Vendar pa je treba pripomniti, da je Fichte hkrati našel utemeljitev za podrejenost ženske v zakonskem razmerju v formuli njene večje podvrženosti naravi, kar terja vloga matere. V tem pogledu je Fichte ostal v okvirih, ki jih je zarisalo francosko razsvetljenstvo v ožjem pomenu besede, še zlasti Rousseau. Pri Heglu je ljubezen že nekoliko zrelativizirana v »npravni vidik zakona«, nasproti kateremu sta postavljena višja politična sfera in zakon prvo-rojenstva, ki nista predmet nikakršne samovolje.¹² Po drugi strani pa Hegel postavlja »razširitev družine kot prehajanje v drugi princip /.../ v ljudstvo, nacijo«,¹³ kar seveda ni brez posledic v kasnejših pravnih teorijah. Seveda te najreprezentativnejše filozofske določitve družine v starejši meščanski filozofiji, ki so izraz vzpostavljanja historično nove ureditve, temelječe na avtonomiji in svobodi subjekta, ki se nikoli ne moreta dokončno realizirati, kar je bilo Heglu sicer jasno, lahko služijo kot paradigmatške opredelitve. Kasneje te določitve učinkujejo v bolj otrdeli ideološki formi, odcepljeni od praktičnih problemov konstituiranja meščanske družbe, za katere so klasični filozofi iskali umu prilagojene rešitve.

Marxova in Engelsova kritika ideologije meščanske družbe je zaobsegla tudi kritiko meščanske družine, in sicer na eni strani glede na njeno patriarhalno formo in glede na razkrinkavanje njene »dejanske vsebine« na drugi strani. Engelsovo delo *Položaj delavskega razreda v Angliji* vsebuje na primer tudi obravnavo dekadentnega stanja delavske družine. To je bilo posledica katastrofalnih socialnih okoliščin, ki so vsekakor onemogočale uresničitev predpisanih standardov družinske spodobnosti. Teh tudi buržoazija sama ni spoštovala drugače kot na način »dvojne morale«. V poznem Engelsovem delu *Izvor družine, privatne lastnine in države*, temelječem na nekaterih Morganovih etnoloških dognanjih, ki so se kasneje sicer izkazala za napačna (predvsem podmena o matriarhatu in družinski obliki *punalua*), najdemo več kot samo izpopolnitev znanstvenega socializma s tematiko »reprodukcije ljudi«, za katero je Marxu menda ob preokupiranosti s problematiko politične ekonomije zmanjkalo časa. Kljub datiranosti tega spisa je v njem možno razumeti enega prvih resnejših poskusov kritike meščanske družine in s tem dešifriranja njene vloge v sistemu gospo-

¹² G. W. F. Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts, Werke* 7, Frankfurt am Main 1970, § 180.

¹³ G. W. F. Hegel, n. d., § 181.